

ЧИ ПОРУШУЄМО МИ ПРАВА БІДНИХ У СВІТІ?^{1,2}

Т. ПОГГЕ

*професор філософії та міжнародних відносин
(Єльський університет, США),
професор прав людини та глобальної справедливості
(Університет Сіднею, Австралія),
професор глобальної справедливості
(Юридична школа Діксона Пуна,
Королівський коледж Лондона)*

ВСТУП

Відповідь на означене у заголовку питання потребує розкриття його змісту та аналізу емпіричних даних. Вирішення першого завдання починається тут, у вступі, де ми подамо приблизне розуміння двох груп, відносини між котрими аналізуються: бідні у світі і «ми». У першому розділі пропонується спеціальне поняття того, що означає *порушувати* права людини, і обґрунтовується, що тут задіяно особливий причинний зв'язок між діями агентів і утиском прав людини. Таке розуміння включає в себе не тільки прямі порушення (скоєні агентами безпосередньо), а й інституційні (викликані дією інституційних механізмів). Розгорнуту у вступі та першому розділі проблематику буде покладено в основу другого розділу, де ми надамо докази існування наднаціонального інституційного режиму, що передбачувано і відворотно³ призводить до масових утисків прав людини. Спільно застосовуючи цей інституційний механізм, ми дійсно порушуємо права бідних у світі.

¹ *Thomas Pogge. Are We Violating the Human Rights of the World's Poor? / Thomas Pogge // Human Rights: Old Problems, New Possibilities, edited by David Kinley, Wojciech Sadurski and Kevin Walton (Edward Elgar Publishing 2013). — P. 40–72.*

Переклад з англійської В. Гончарова, наукове редагування С. Максимова.

За цю працю професор Томас Погге був нагороджений Премією ім. Грегорі Кавки у політичній філософії від Американської філософської асоціації (The American Philosophical Association's 2013 Gregory Kavka Prize in political philosophy). — *Прим. перекладача.*

² Я вдячний Тієнму Ма, Джону Тесіоуласу і Лін Тонг за низку цінних зауважень і пропозицій. Розширену версію див.: [1].

³ Томас Погге часто вживає вислів «*foreseeably and avoidably*», який ми за відсутності кращого відповідника переклали як «передбачувано і відворотно». Цей вираз підкреслює винний характер дій агентів (передусім урядів держав і посадових осіб) стосовно порушення прав людини. — *Прим. перекладача.*

Після прийняття Загальної декларації прав людини ми могли би визначити бідну людину як таку, котра не має доступу до «життєвого рівня, необхідного для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд» (ст. 25) [2]. Це розпливчате визначення, яке, втім, безумовно охоплює великий відсоток населення земної кулі. У 2005 р., коли середній дохід на тиждень складав 66 доларів, половина людей в усьому світі жили на менш ніж 9 доларів на тиждень. Більшості з них не вистачало доходів, необхідних для виживання й харчування, як це визначено у Загальній декларації. Наведена цифра охоплює майже всіх тих, хто в 2005 р. належав до 30 відсотків найбідніших людей світу й жив на менш ніж 4 долари на тиждень. Навіть за умови істотно нижчих цін на предмети першої необхідності, їх рівень життя, вочевидь, не може вважатися належним¹.

Під «ми» я маю на увазі громадян розвинених країн, які володіють достатньою психічною зрілістю, освітою і політичними можливостями для того, аби нести спільну відповідальність зі своїм урядом за його зовнішню політику і його роль у розробці та впровадженні наднаціональних інституційних механізмів. Виходячи з цього визначення, стає зрозумілим, що громадяни розвинених країн спільно зі своїм урядом відповідають за те, що останній робить від їх імені. Діти і люди із серйозними психічними розладами такої відповідальності не несуть, проте, я б не хотів звільняти від неї інших — лише з підстав їхніх низьких доходів або поганої освіти. Якщо бідні й малоосвічені громадяни визнають таку відповідальність і враховують її, тоді хто має право їм казати, що вони такої відповідальності не несуть, а отже, не повинні перейматись такими питаннями? З другого боку, я також, наприклад, не готовий вказати пальцем на щойно звільненого сталевара або бідолашну матір-одиначку сьогодні в Сполучених Штатах і звинувачувати їх у тому, що ті не виконують своїх громадянських обов'язків². У цьому контексті важливою є оцінка нами самих себе. Я вірю, що теж несу відповідальність за політику своєї країни і поясню, за які утиски прав людини я вважаю себе співвідповідальним і чому. Міркуючи над цим аналізом, ви повинні самі судити, чи несете спільну відпо-

¹ Дані, що використані у цьому розділі, були люб'язно надані Бранко Мілановичем, головним економістом Групи дослідження розвитку Світового банку в електронному листі від 25 квітня 2010 р. За його підрахунками, середній річний зарібок на особу в 2005 р. становив 465 доларів, а 30-відсотковий еквівалент – 211 доларів. Б. Міланович є провідним спеціалістом у питаннях визначення нерівності доходів, і його опублікована праця містить подібну, хоча й вже не зовсім сучасну інформацію (див.: [3]). Дані про нерівність доходів і бідність корегують зазвичай на підставі паритету купівельної спроможності (ПКС). Я відкидаю цю практику як невинуватну у випадку нерівності доходів, оскільки вона суперечить даним виявленої порівняльної переваги: багаті люди, які могли б легко переїхати на дешевші для життя місця, не роблять цього, і це свідчить, що вони отримують щось цінне в обмін на більш високі ціни, котрі доводиться платити за спожиті товари та послуги. У разі вимірювання бідності корегування цін дійсно виправдане. Але ПКС для видатків на споживання окремих домогосподарств не може бути застосований тут, оскільки відображає ціни на всі товари і послуги, що домогосподарства споживають по всьому світу, і тим самим недостатньо враховує ціни на основні продукти харчування, які коштують дешевше в бідних країнах, але не так дешево, як пропонує ПКС. Для докладного аналізу див.: [4, с. 79–85, 225].

² Це питання було предметом обговорення між мною та Деброю Сац [5, с. 47, 50–51; 6, с. 80–83].

відальність за політику своєї країни і, якщо так, у яких порушеннях прав людини ви внаслідок цього замішані.

1. Що значить порушувати права людини?

В основі порушення прав людини лежить *казуальна відповідальність (causal responsibility)*¹ агентів за нездійснення прав людини. Ці два аспекти порушення прав людини будуть розглядатися відповідно у параграфах 1.1 та 1.2. У параграфі 1.3 я відволічуся для того, аби сказати кілька слів про нормативність прав людини і їхнє відношення до моралі і права. У параграфі 1.4 я підіб'ю підсумки до першого розділу, при цьому я проаналізую поняття порушення прав людини на основі попередніх параграфів.

1.1. Нездійснення

Конкретне право тієї чи іншої людини є нездійсненим, якщо та не має безпечного доступу до об'єкта цього права. Цей об'єкт є всім тим, на що право людини спрямоване, наприклад: свобода пересування, рівна участь у політичному житті, базова освіта або захист від посягань. Для бідних у всьому світі найбільш актуальним є право людини на доступ до достатнього життєвого рівня. Але ті, хто такого доступу позбавлені, зазвичай не мають, зрештою, безпечного доступу і до об'єктів інших прав людини. Наприклад, через бідність багато людей змушені вступати у трудові відносини, в яких вони зазнають серйозних зловживань із боку керівництва на фабриках чи інших роботодавців усередині країни. Багато жінок наражаються на напади і зґвалтування, тому що не можуть дозволити собі розлучення з чоловіком, не можуть дозволити собі безпечне житло чи повинні діставати воду з віддалених місць. Інших їхні ж родичі продають для зайняття проституцію, багато-хто стають жертвами торговців людьми, які викрадають їх або обіцяють забезпечити засоби для існування за кордоном. Найбідніші люди вразливі для приниження, виселення, або підневільного становища, тому що вони не мають коштів, аби захистити свої законні права.

Яке ж тоді нормативне значення емпіричного розмежування здійснення і нездійснення конкретного права конкретної особи? Стверджуючи наявність права людини на певний об'єкт, висувають принаймні дві заявки. По-перше, стверджується, що такий безпечний доступ забезпечує важливі інтереси користувача права або іншої людини². По-друге, стверджується, що ці важливі інтереси виправдовують деякі істотні обов'язки інших посадових осіб, щоби гарантувати, що люди насправді мають безпечний доступ до об'єктів їхніх прав людини. Друга заявка не втілюється в життя, якщо забезпечення безпеки доступу не під силу людині, наприклад, людина не може в даний час забезпечити собі чи іншим безсмертя чи досконалу пам'ять. Вона також не спрацює, якщо

¹ Казуальна відповідальність полягає у чистому причинному зв'язку між двома діями чи подіями («Повінь сталася через дощі»). Казуальна відповідальність відрізняється від моральної та юридичної тим, що при визначенні першої не відбувається приписування вини, достатньо лише довести причинний зв'язок між діями чи подіями. — *Прим. перекладача.*

² Наприклад, свобода слова й вираження поглядів мають важливе значення не тільки для тих, хто ними користується активно, вступаючи в комунікацію, а й для всіх тих, хто в неї може вступити; решта користають з цього права опосередковано, бо останнє й зумовлена ним публічність попереджують несправедливість і жорстокість.

зобов'язання контрагента будуть занадто обтяжливими: важливість інтересу в безпечному доступі до сексуальної близькості переважає тягар, котрий для його забезпечення покладатиметься на інших.

Наявність права людини передбачає, що друга заявка буде виконана. Але з цього не випливає, що такі зустрічні зобов'язання існують, навіть коли це право людини є нездійсненим. Якщо людина не має їжі та притулку, її право на достатній життєвий рівень не може бути виконаним, навіть коли немає жодних зобов'язань із боку інших, тому що ніхто не може надати їй те, чого їй не вистачає. Аналогічний висновок напрашується й тоді, коли хтось знаходиться без їжі та притулку в соціальному контексті, де всі інші, які могли б допомогти їй, також є катастрофічно обмеженими в можливостях. Надання допомоги буде занадто обтяжливим. Але такі умови не заперечують можливості існування актуального права людини, тому що не можна категорично стверджувати у всіх випадках про відсутність зустрічного зобов'язання. Коли сьогодні в людей нема доступу до мінімального життєвого рівня, зазвичай є інші, котрих цілком обґрунтовано можна вважати зобов'язаними гарантувати безпечний доступ до найнеобхідніших засобів. Такого самого висновку можна дійти, розмежувавши обов'язки й зобов'язання. Обов'язки є загальними, зобов'язання — конкретними. Скажімо, дехто має загальний обов'язок дотримуватись своїх обіцянок і несе похідне від цього зобов'язання повернути книжку. Обов'язок може потягти зобов'язання лише за певних умов: обов'язок виконувати обіцянки не породжує зобов'язань, якщо, приміром, обіцянок він не давав, а обов'язок дати (якщо для цього є реальна можливість) їжу голодним людям не породжує жодних зобов'язань, коли нема голодних людей, або коли особі і самій катастрофічно не вистачає їжі. Хоча зобов'язань у таких ситуаціях і нема, це все ж не може спростувати твердження про наявність обов'язку доти, поки цей обов'язок насправді породжує зобов'язання в інших ситуаціях, котрі, як ми знаємо, виникають чи можуть виникнути у світі.

Якими ж тоді є обов'язки, котрі відповідають правам людини і, зокрема, праву людини на мінімальний життєвий рівень? Вдалим кроком у напрямі до відповіді на це питання буде аналіз тріади поважати-захищати-здійснювати, яка стала однією з основних тем, котрі обмірковують учасники міжнародних відносин. Ця тріада вимагає нагадати про фундаментальну роботу Генрі Шу «Основні права» (*Basic Rights*) (1980), де стверджується, що кожному основоположному праву відповідають три різних зустрічних обов'язки: уникати утисків, захищати від утисків і допомагати тим, хто їх зазнав [7, с. 60].

Натхнені цією типологією, Філіп Елстон й Асбріорн Ейді популяризували означену тріаду у 1980-х [8, с. 169–174; 9]. Надалі її ретельно розробили у знаменитому Зауваженні загального порядку № 12, прийнятому в 1999 р. Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав. Стаття 15 Зауваження загального порядку звучить так: «Право на достатнє харчування, як і всі права людини, накладає на держави-учасниці зобов'язання трьох видів або рівнів: зобов'язання поважати, захищати і здійснювати. У свою чергу, зобов'язання здійснювати включає як обов'язок полегшувати, так і обов'язок забезпечувати. Зобов'язання поважати існуючий доступ до достатнього харчування вимагає від держав-учасниць не вживати ніяких заходів, що перешкоджають такому досту-

пу. Зобов'язання захищати вимагає прийняття державою заходів щодо забезпечення того, щоб юридичні або фізичні особи не позбавляли фізичних осіб доступу до достатнього харчування. Зобов'язання здійснювати (полегшувати) означає, що держава повинна реально проводити заходи з розширення доступу людей до ресурсів і засобів забезпечення їхнього існування та використання ними цих ресурсів і засобів, включаючи продовольчу безпеку. Нарешті, у тих випадках, коли окрема особа або група осіб із незалежних від них причин виявляються не в змозі користуватися правом на достатнє харчування, використовуючи засоби, котрі знаходяться в їх розпорядженні, держави зобов'язані безпосередньо здійснювати (забезпечувати) це право. Це зобов'язання також діє стосовно осіб, які стали жертвами природних або інших катастроф» [10].

Ці міркування значною мірою ґрунтуються на двох обмеженнях, що їх вважають само собою зрозумілими у світі міжнародних відносин, а саме, що права людини накладають зустрічні обов'язки тільки на держави, і що права людини зазвичай накладають зустрічні обов'язки тільки на державу або держави, під юрисдикцію котрих людина підпадає у зв'язку зі своїм фізичним перебуванням на їх території або у зв'язку з правовим зв'язком громадянства або проживання. Я виділяю ці обмеження, тому що згодом я піддам сумніву всі їх разом: а саме, що нездійсненні права людини, які стосуються бідних іноземців, котрі перебувають за кордоном, накладають зустрічні праволюдні зобов'язання тільки на свої уряди і співвітчизників, але не на всіх інших.

1.2. Співвідношення прав людини з позитивним правом і мораллю

Два обмеження глибоко вкоренилися у значній за обсягом галузі прав людини, яка виникла після Другої світової війни як на міжнародному рівні, так і в межах багатьох національних юрисдикцій. Але права людини є не лише частиною позитивного права, а й моральним стандартом, якому останнє повинне відповідати. Позитивне право увібрало у себе права людини таким чином, що ті сягають за його межі: правам людини притаманна нормативність, тобто їхнє існування не залежить від позитивного права. Вони не можуть бути переглянуті або скасовані за вказівкою законодавчої чи судової влади або міжнародними договорами чи звичаями. Це положення підкреслюється юридичним розмежуванням міжнародного й звичаєвого міжнародного права *ius cogens*, сукупності норм, чия чинність вважається такою, що не залежить від розсуду держав¹. Це положення наголошується у багатьох юридичних документах, як-от у перших словах Загальної декларації прав людини, котрі закликають до «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав» (курсив мій. — Т. П.) [2]. З таким формулюванням, відображеним у численних зверненнях до «визнаних на міжнародному рівні прав людини», уряди представляють себе як такі, що визнають певні права у своєму позитивному праві, а не створюють їх із чистого листа. Використання ними слова «невід'ємне» посилює цей висновок: невід'ємне право є правом, яке його власники не можуть втратити ані через те, що вони роблять самі (відмова або вилучення), ані через те, що роблять інші, як-от внаслідок зміни закону. Національне та міжнародне

¹ Зазвичай до *ius cogens* зараховують принаймні норми, що забороняють загарбницькі війни, геноцид, рабство, катування, військову агресію і піратство.

право не заявляють, що вони є джерелами прав людини, але, навпаки, стверджують, що всі людські істоти володіють певними правами людини незалежно від того, чи ті визнаються у відповідних юрисдикціях, чи не визнаються ніде взагалі. Спосіб відображення прав людини у позитивному праві вказує, що ці права існували перш ніж вони були кодифіковані і продовжуватимуть існувати, навіть якщо б уряди відкликали своє юридичне визнання.

Народжене у страхітливому правовому свавіллі в нацистській Німеччині, це самообмеження права є великим поступом в історії людської цивілізації. Підтримання цих прав лише на тій підставі, що так колись зробили уряди, суперечить самій сутності їх підтримання. Держави пішли на цей крок задля того, аби підкреслити, що права людини не залежать від їхнього схвалення. Було визнано, що якби війну виграли нацисти, ті все одно не змогли б скасувати права людини (хоча вони могли б, звичайно, систематично порушувати їх своїм законодавством і практикою). Права людини випереджають їх визнання. Правові документи, в яких уряди формулюють права людини і пояснюють свої зустрічні обов'язки з їх виконання, безумовно, заслуговують на пильну увагу. Але при їх вивченні треба розуміти, що за своєю сутністю вони не можуть бути визначені. Чи є права людини, що ті собою являють — на ці питання не можна знайти відповіді у джерелах права самих по собі. І Шу, і автори Зауваження загального порядку № 12 підходять до вирішення означених питань у цьому ж дусі, і я буду слідувати їх прикладу.

1.3. Від нездійснення до порушення

У чому полягає взаємозв'язок між нездійсненням права людини і його порушенням? Тут ми повинні відрізнити різні види причинних зв'язків, за посередництвом яких поведінка певного агента може вплинути на здійснення прав людини. Зауваження загального порядку № 12 проводить таке розмежування у чотирьох відношеннях. При його реконструкції без штучних обмежень для держав можна сказати, що права людини можуть накладати на посадових осіб чотири різних види обов'язків: обов'язки *поважати* права людини, обов'язки щодо *захисту* (безпечний доступ до об'єктів) прав людини, обов'язки *надати* об'єкти прав людини (забезпечити доступ до них) і обов'язки *полегшити* виконання прав людини. Мої міркування щодо цих чотирьох видів обов'язків акцентують увагу на тих випадках, коли порушення обов'язку вважається порушенням прав людини. Це виключає порушення праволюдських обов'язків сторонніми спостерігачами, які можуть, але не зобов'язані захищати й надавати об'єкти прав. Вони не є порушниками прав людини, якщо вони утримуються від таких дій. Нездійснене право людини вказує на його порушення, тільки якщо є агенти, котрі безпосередньо відповідальні за нездійснення конкретних прав людини, навіть при тому, що вони могли і повинні були знати, що їх поведінка потягне такі наслідки.

Найочевидніші порушення прав людини пов'язані з порушенням обов'язку поважати такі права, тобто обов'язку «не вживати ніяких заходів, що перешкоджають» безпечному доступу людської істоти до об'єкта відповідного права людини. Як впливає з означеного негативного формулювання, цей обов'язок задуманий саме як негативний: його можна виконати, не роблячи нічого, а от

порушити можна лише шляхом застосування активних заходів. Він забороняє будь-які дії, яких можна об'єктивно уникнути і внаслідок котрих можна очікувати створення перешкод людській істоті в користуванні безпечним доступом до об'єкта права людини.

Обов'язки захищати й надавати (забезпечувати) є позитивними, оскільки вимагають активного втручання. Отже, порушення цих обов'язків не тягнуть за собою порушень прав людини. Ці два види позитивних обов'язків відрізняються за типом загроз, що їх активують, і способом втручання, котрого ті вимагають. Обов'язок захищати вимагає від агентів вжити *превентивних* заходів, коли здійснення прав людини знаходиться під загрозою *соціальних* чинників: ця загроза може походити від інших агентів, які, можливо, ненавмисно, схильні діяти способами, які створюють небезпеку для доступу до права. Обов'язок вимагає зробити об'єкт права людини безпечним шляхом запобігання як потенційно шкідливим діям, так і потенційно шкідливим наслідкам. Обов'язок забезпечувати вимагає не блокувати загрозу, а нейтралізувати її шкідливі наслідки. Обов'язки обох видів можуть заміщувати один одного, оскільки виконання першого лишається ілюзорним, доки не виконується другий: якщо війська ООН прорвали облогу міста і тим самим відновили звичайне постачання продовольства, то виникає обов'язок забезпечувати продовольством своє населення, і навпаки, якщо ООН надає продовольство для людей міста, вона тим самим запобігає виникненню заснованого на праві людини зобов'язання прорвати облогу.

Обов'язок із реагування на стихійні лиха, які загрожують реалізації прав людини, як правило, класифікуються як зобов'язання забезпечувати. Унаочнений у документах з прав людини (у тому числі в Зауваженні загального порядку № 12), він спричинює прикрі наслідки, бо приховує той факт, що, як у випадку із соціальними загрозами, завдання може бути розв'язане двома принципово різними способами: можна або запобігти тому, щоби шкода торкнулася людей, або ж надати їм допомогу у боротьбі з нею. За інерцією увагу зосереджують на останньому підході, і майже всі міжнародні зусилля щодо стихійних лих дійсно орієнтовані на допомогу *за фактом*, а не на (часто менш капіталомісткому) запобіганні ним. Хорошим кроком у напрямі до виправлення цього ірраціонального звичаю було би виокремлення обов'язків щодо захисту людей від стихійних лих як окрема категорія праволюдських обов'язків.

Як ми визначили, будучи позитивними, обов'язки захищати й надавати значною мірою не відповідають тематиці порушення прав людини. Проте, тут стосовно них слід зробити принаймні два зауваження. По-перше, ті, хто заважають ефективно виконувати обов'язок захищати або забезпечувати, зазвичай порушують обов'язок поважати і можуть вважатися порушниками прав людини. Наприклад, ті, хто наказав генералу Ромео Далеру не конфіскувати зброю, яку ополченці Інтерахамве збирали в Кігалі у 1993–1994 рр., порушували свій обов'язок поважати права людини, припускаючи, що вони могли і повинні були знати, що Далер мав слушність в оцінці того, для чого ця зброя була призначена [4, с. 168–169]. Перешкоджання з їхнього боку було *активним* втручанням, що передбачувано призвело до геноциду, якого можна було уникнути.

По-друге, навіть нездатність захистити або забезпечити може являти собою порушення прав людини у випадках, коли посадова особа взяла на себе особли-

ву роль, яка включає в себе захист або надання (безпечного доступу до) об'єктів прав людини. Наприклад, якщо поліцейський нічого не робить, спостерігаючи напад із застосуванням насильства, то він не просто не виконує свого обов'язку захищати (це допустимо для цивільного спостерігача), а й свого негативного обов'язку поважати права людини: обов'язок не найматися на службу, якщо потім не зможеш впоратись із відповідними завданнями. Це аналогічно обміркованому вище випадку про обіцянку, де обов'язок її не порушувати хоч і є негативним, може породжувати позитивне зобов'язання зробити, як обіцяв. Аналогічно з роллю поліцейського, рятувальника, лікаря тощо: порушення прав людини відбувається тоді, коли дехто бере на себе таку роль, а потім не виконує свого завдання таким чином, що передбачувано й відворотно створює небезпеку для того, щоб інші користувались безпечним доступом до об'єктів значущих для них прав людини.

Розкриваючи обов'язок полегшувати (сприяти), Зауваження загального порядку № 12 передбачає, що «державна повинна реально проводити заходи з розширення доступу людей до ресурсів і засобів забезпечення їх існування та використання ними цих ресурсів і засобів, включаючи продовольчу безпеку» [10]. Не зупиняючись на тріаді поважати-захищати-здійснювати, Зауваження загального порядку № 12 чітко розмежовує обов'язок полегшувати (сприяти) і обов'язок надати (забезпечувати), а також визнає його достатньо важливим для того, аби виділити в окрему категорію. Це відображає визнання того, що міра здійснення права людини залежить від сукупності умов, що існують у суспільстві. Деякі з таких умов піддаються змінам людиною дуже незначно чи вкрай повільно. Але дія навіть цих умов формується на тлі інших, які значною мірою перебувають під контролем людини. Найбільше значення тут має те, як держава структурує та організовує суспільство. Наприклад, структура економіки суспільства має визначальний вплив на розподіл доходів і багатства; організація системи кримінального правосуддя значною мірою впливає на те, яка небезпека загрожує громадянам у результаті злочинної діяльності, а від організації системи освіти істотно залежить те, які можливості матимуть різні групи громадян для ефективної участі в політиці й захисті своїх законних прав. Погано організовані суспільства становлять великі загрози об'єктам прав людини своїх громадян. У відповідь на ці загрози можна спробувати переконати правлячу еліту та інших громадян у важливості їх обов'язків поважати, захищати і забезпечувати. Але такі звернення мають обмежене застосування в суспільстві, де члени еліти мають змогу безкарно займатись розкраданнями, або в якому громадяни, які працюють на захист прав своїх співгромадян, переслідуються і піддаються довільному жорстокому поводженню з боку організацій, чий статус і правова основа є туманними. Що таке суспільство потребує, то це структурної реформи: реорганізації.

Таким чином, обов'язки полегшувати є вирішальним доповненням, яке підкреслює життєву важливість інституційної схеми для реалізації прав людини. Ця важливість випускається з уваги через суто інтеракційне розуміння реалізації прав людини, яке можна, дещо спрощено, зобразити таким чином: 1) права людини будуть повсюдно реалізовані, якщо всі посадові особи виконуватимуть свій обов'язок поважати такі права; 2) деякі посадові особи не в змозі зробити це

і їхня схильність до порушення прав людини викликає в інших обов'язок щодо захисту; 3) бажання або здатність посадових осіб виконувати свої обов'язки із захисту є недостатніми, щоби стримувати і запобігати всім порушенням обов'язку поважати права людини; 4) цей факт, поряд із виникненням стихійних лих, які можуть також зашкодити виконанню прав людини, породжує обов'язки забезпечувати, тобто обов'язки допомогти людям подолати перешкоди, які ускладнюють або роблять небезпечним доступ до об'єктів їхніх прав людини¹.

Отже, суто інтеракційний аналіз утисків прав людини слід доповнити аналізом інституційним, який відстежує зв'язок таких утисків не з протиправною поведінкою індивідуальних і колективних посадових осіб, а з несправедливістю у розробці соціальних інститутів: у правилах і процедурах, ролі органів влади щодо структурування й організації суспільства та інших соціальних систем. Ці два види аналізу часто доповнюють один одного. Таким чином, кожен випадок рабства включає людей, які (як правило, із застосуванням насильства або залякування) підкорюють собі інших людей, а збереження рабства в масовому масштабі включає такі несправедливі соціальні інститути, як правовий захист права власності на осіб або (у наш час) масове поширення загрозливої для життя бідності і чинне невизнання національними правовими системами прав людини бідних іноземців із менш розвинених країн². Аналогічно, кожне згвалтування чоловіком свої дружини є моральним злочином, а істотна їх поширеність демонструє несправедливість на інституційному рівні в законодавстві й при підготовці співробітників поліції та судових органів.

На противагу цим справам, де діє засада компліментарності, є також багато інших, де інституційний аналіз виходить за рамки аналізу інтеракційного і, таким чином, забезпечує обґрунтовані відповіді на утиски прав людини, що на рівні чистого інтеракційного аналізу залишаються ілюзорними. Таким чином, бідність і голод є типовими систематичними проблемами сьогодення, що виникають у контексті певного економічного ладу внаслідок поведінки багатьох учасників ринку, котрі не можуть передбачити, яким чином їхні рішення, а разом з тим і рішення багатьох інших вплинуть на конкретних осіб або навіть загальний рівень бідності і голоду. Хоча цілком очевидно, що саме повинні робити чоловіки для того, щоби поважати право своїх дружин на фізичну безпеку, може бути досить незрозумілим, від чого повинні утриматись учасники ринкових відносин задля поваги до права людини на достатній життєвий рівень. Це право людини може бути якнайкраще реалізоване через відповідні соціально-економічні інститути, а країни, які це розуміють, так і зробили, запровадивши відповідний інституційний механізм.

¹ Таке розуміння «відмови від обов'язку» запропоноване Джеремі Волдроном у його роботі «Зіткнення прав» (Rights in Conflict) (1989) [11, с. 503, 510]. Див. також післямову в «Основних правах» Г. Шу [7]. Обидва автори розуміють важливість організації й реформи інституційної схеми задля реалізації прав людини. Див. також [12, с. 113].

² Кількість рабів сьогодні зазвичай оцінюють приблизно у 27 мільйонів. «Нині рабів більше, ніж тих, котрих вилучили з Африки протягом чотирьох століть трансатлантичної работоргівлі. Сучасна торгівля людьми конкурує з незаконним обігом наркотиків в її глобальному характері і в руйнуванні життя» [13].

Тоді як інституційний аналіз моралі має тривалу історію¹, одним із недавніх його зразків була визначна робота Джона Ролза «Теорія справедливості» (*A Theory of Justice*) (1971) [15]. Зосередивши увагу на соціальних інститутах і особливо на базисній структурі національного суспільства в сучасних умовах, нормативні повідомлення цього твору адресовані громадянам такого національного суспільства, пропонуючи пояснити їм їх «природний обов'язок бути справедливими», який, на міркування Ролза, «вимагає від нас підтримувати і підкорятись лише справедливим інститутам, які існують і застосовні до нас... [а також] майбутнім справедливим упорядкуванням, котрі ще не встановлені» [15, с. 115, 246, 334]. Його аргумент на користь такого природного обов'язку особливо зосереджується на тому, як громадяни можуть на інституційному рівні управляти соціально-економічною нерівністю і нестатками, навіть якщо вони не можуть цього зробити засобами індивідуального захисту або іншим чином. Але аргумент Ролза також пов'язаний із серйозним і вельми істотним недоліком, а саме неосмисленим припущенням, що обов'язки громадян у зв'язку з соціальними інститутами, до роботи яких вони долучаються через проектування чи схвалення, є обов'язками позитивними. У згаданій роботі Ролз наочно класифікує наші природні обов'язки щодо інституційного механізму як позитивні, уподібнюючи їх позитивним обов'язкам взаємодопомоги і взаємної поваги, водночас протиставляючи їх негативним обов'язкам не ображати й не шкодити невинним [15, с. 109]. Підтверджуючи широко поширене припущення, що «коли відмінність зрозуміла, негативні обов'язки важливіші за позитивні» [15, с. 114], Ролз тим самим не бере до уваги нашу відповідальність за справедливість, що несуть наші спільні соціальні інститути.

Після Ролза політичні мислителі та юристи беззаперечно прийняли його класифікацію, не усвідомлюючи ані її важливості, ані спірності. Отже, Зауваження загального порядку № 12 встановлює, що «держава повинна реально проводити заходи з розширення доступу людей до ресурсів і засобів забезпечення їх існування та використання ними цих ресурсів і засобів, включаючи продовольчу безпеку» [10]. Складне формулювання в Шу теж є позитивним: він розглядає наш значущий обов'язок розробляти такі інститути, котрі не створюють сильних стимулів для порушення прав людини — але він не говорить про те, що ми *не* повинні розробляти й підтримувати соціальні інститути, які створюють потужні стимули для порушення прав людини.

Проблема тут полягає не в тому, що нема громадянських обов'язків, про які забув сказати Ролз разом зі своїми попередниками. Проблема полягає у змісті обов'язків та їхній значущості. Згідно із загальноприйнятою точкою зору на цей час, соціальні інститути можуть чинити істотний вплив на життя своїх членів, а отже, уряд і громадяни повинні змінити на краще діяльність цих інститутів, з тим щоб сприяти зростанню їхньої справедливості (Ролз) або реалізації прав (Шу). Втім цей позитивний обов'язок не свідчить на користь принципової відмінності між соціальними інститутами власного й чужого суспільства. Зобов'язання турків сприяти зростанню справедливості соціальних інститутів Туреччини знаходиться на одному рівні з їхнім же зобов'язанням сприяти підвищенню справедливості соціальних інститутів Парагваю.

¹ Важливою віхою в англomовній дискусії є праця Джеремі Бентама [14].

Моє прагнення покращити цю теорію можна продемонструвати за допомогою такої драматичної аналогії. Уявіть собі водія, якому трапилася сильно постраждала дитина на узбіччі дороги. Будучи місцевим, водій знає, як швидше доставити хлопчика до найближчого відділення невідкладної допомоги. Водій розуміє, від того, чи відвезе він дитину туди, чи ні, швидше за все, залежатиме життя дитини. Враховуючи все це, обов'язок водія допомагати людям, котрі перебувають у скрутному становищі, породжує нагальне зобов'язання відвезти хлопчика до лікарні.

Тепер додамо ще одну деталь до історії, а саме, що водій безпосередньо відповідальний за стан хлопчика: він говорив по своєму мобільному телефону, коли раптом збив хлопчика, бо побачив його занадто пізно, а відреагував занадто повільно. Ця нова обставина не впливає на початковий висновок, що водій повинен везти хлопчика до лікарні. Утім цей висновок тепер спирається на додаткові вагомні моральні доводи: якщо хлопчик помре, то це означатиме, що водій його вбив. Негативний обов'язок не вбивати, таким чином, породжує інше, ще більш нагальне зобов'язання з ідентичним змістом: водій повинен везти хлопчика до лікарні так швидко, як можна в межах безпеки.

Ключовим моментом цієї аналогії є те, що громадяни загалом мають два зобов'язання, щоби зробити соціальні інститути їхнього суспільства більш справедливими. Перший походить від загального позитивного обов'язку сприяти справедливості соціальних інститутів заради забезпечення прав і потреб людини будь-де. Другий походить від негативного обов'язку не брати участі в розробці або застосуванні несправедливих соціальних інститутів до інших людей. У відношенні до рідного для громадянина суспільства, зміст цих двох зобов'язань по суті один і той самий. Але вони відрізняються за нагальністю. За інших рівних умов гірше допустити породження несправедливості, якщо людина є її співучасником, ніж якщо вона є просто стороннім спостерігачем. Якщо несправедливість проявляється в утиску прав людини, то ця людина буде порушником прав людини в першому випадку, але не в другому. Це забезпечує додаткове, сильніше і не інструментальне обґрунтування того, чому пересічні турецькі громадяни повинні зосередити свої зусилля на політичних реформах передусім у Туреччині, а не в Парагваї. Якщо Туреччина організована таким чином, що істотно їй відворотні утиски прав людини продовжують відбуватися, то турецькі громадяни теж беруть участь у порушенні прав людини. Вони не причетні до аналогічних інституційних несправедливостей Парагваю¹.

У Зауваженні загального порядку № 12 слушно визнається, що здійснення прав людини істотно залежить від соціальних інститутів і права визнавати (висуваючи позитивні обов'язки сприяти як окрема категорія) обов'язки людини у відношенні до інституційного механізму. Однак до цього слід додати й іншу групу негативних обов'язків: не брати участі в розробці або застосуванні соціальних інститутів, які передбачувано й відворотно призводять до нездійснення прав людини. Ці обов'язки близькі до обов'язків сприяти у своїх рамках соціаль-

¹ У другому розділі я продемонструю можливість того, що громадяни Туреччини можуть через їхній уряд бути причетні до розробки й застосування несправедливих наднаціональних інституційних механізмів, що мають стосунок до утисків прав людини у Парагваї.

ним інститутам і суміжної мети скорочення дефіциту прав людини через інституційні реформи. Вони близькі до обов'язків поважати у властивому їм негативному змісті: порушником прав людини можна стати тільки порушивши обов'язок поважати й обов'язок не співпрацювати.

1.4. Права людини та наднаціональні інституційні механізми

Як свідчить викладене вище, поняття порушення прав людини є реляційним предикатом¹, що включає конкретні обов'язки конкретних посадових осіб у зв'язку з нездійсненням прав людини. Коли багато парагвайців не в змозі досягти достатнього життєвого рівня, то це може вказувати на порушення прав людини з боку політичної та економічної еліти Парагваю, оскільки вони спільно запроваджують несправедливі соціальні інститути в Парагваї, а також остільки, оскільки вони жорстоко поведуться з робітниками серед корінного населення й найманими працівниками. Ті ж утиски прав людини безпосередньо вказують на порушення позитивних зобов'язань з боку багатих громадян Туреччини, котрі — навіть якщо й не зроблять нічого з того, що можна було би легко зробити на захист, забезпечення або сприяння безпечному доступу парагвайців до об'єктів їх прав людини — не задіяні у зловживанні, проектуванні або застосуванні до них несправедливих соціальних інститутів. І ті самі утиски прав людини можуть не вказувати на будь-яке порушення обов'язків з боку бідних громадян Сьєрра-Леоне чи навіть більшої частини найбідніших громадян Парагваю — перші просто не в змозі поліпшити умови життя бідних парагвайців, а від останніх не можна на розумних підставах вимагати бути морально зобов'язаними брати на себе проведення політичних акцій, спрямованих на реалізацію власних прав людини, як і прав всіх інших, коли такі дії є надмірно ризикованими або затратними для них.

Нагадаймо два центральних моменти в понятті порушення прав людини. Одним із них є заклик опиратися тенденції розбухання терміна «порушення прав людини», тобто коли його використовують широко, щоб охопити всі випадки їх невиконання, котрих можна було уникнути. Якщо це можливо, вираз повинно бути врятовано від політичних проповідників і балачок ЗМІ, котрі завжди шукають яскравих виразів, щоб показати, наче вони переймаються більше за інших. Порушення прав людини не є такими трагічними із серії, як-от руйнування міста метеоритом чи винне ненадання допомоги й захисту. Порушення прав людини є злочинами, що скоєні конкретними посадовими особами, яких слід визначити, а потім переконати змінити свою поведінку або ж зупинитися.

Другий момент полягає в тому, що порушення прав людини бувають двох видів, один з яких — що не дивно — було упущено. Існує інтеракційний різновид, де індивідуальні чи колективні агенти вчиняють винні дії, якими умисно чи з необережності людську істоту буде позбавлено безпечного доступу до об'єктів її прав людини. І є інституційний різновид, де агенти розробляють і запроваджують інституційні механізми, якими умисно чи з необережності але з їх вини

¹ У логіці реляційні предикати розглядають як засоби вираження відношення між предметами, наприклад, у реченні «Петро — брат Івана» слова «брат Івана» виступають реляційним предикатом суб'єкта «Петро». — *Прим. перекладача.*

людську істоту буде позбавлено безпечного доступу до об'єктів прав людини. Те, що останній різновид випускається з уваги тими, кому пощастило теоретизувати навколо справедливості й прав людини, пов'язано з тим, що його визнання може привести до викриття великого злочину проти людства, що відбувається зараз, і у вчиненні якого ці теоретики та їхні читачі беруть участь. Цей злочин полягає в розробці та застосуванні несправедливих наднаціональних інституційних механізмів, які передбачувано й відворотно спричиняють щонайменше половину всієї великої бідності, котра, своєю чергою, безумовно є головним чинником сучасних глобальних утисків прав людини.

Свідомо чи несвідомо, теоретики права приховують цей злочин двома основними способами. Традиційний спосіб заплутати справу зображає національні кордони як моральні вододіли. Кожна держава несе відповідальність за здійснення прав людини на своїй території і відповідальність зарубіжних суб'єктів обмежена (щонайбільше) позитивним обов'язком допомоги¹.

Є спосіб заплутування, винайдений на сучасному етапі. Його виникнення й успіх багато в чому пояснюються феноменом глобалізації. У процесі перетворення традиційної галузі міжнародних відносин центральним компонентом глобалізації стало створення більш щільної і впливової глобальної системи правил поруч із квітучим набором нових міжнародних, наднаціональних і багатонаціональних суб'єктів. Ці транснаціональні правила і суб'єкти проникають глибоко у внутрішній життєвий простір особливо бідних національних суспільств шляхом формування та регулювання не тільки постійно зростаючої частки інтеракцій, які перетинають національні кордони, а й все частіше інтеракцій суто внутрішніх. У зв'язку з очевидно глибоким впливом, що ці правила й транснаціональні суб'єкти чинять на життя людей по всьому світі, стала ще більш відчутною неспроможність забезпечувати вільні від них моральні зони, в яких поняття справедливості не застосовується². Отже, сучасний підхід робить майже те ж, визнаючи обов'язок сприяти *реалізації* прав людини. На додаток до позитивних обов'язків зробити свій внесок у відновлення, захист і надання відсутніх об'єктів прав людини, сьогодні агентам призначено додаткове зобов'язання — сприяти реалізації прав людини шляхом вдосконалення інституційних механізмів. Як і у випадку з двома іншими позитивними обов'язками, цей новий обов'язок розуміється як «недосконалий», залишаючи його носіям значну свободу розсуду у питанні, що і якою мірою вони будуть робити. Звідси лишається зробити невеликий крок до позиції Сполучених Штатів, викладеній у «заявці про тлумачення», котру було зроблено стосовно Римської декларації про всесвітню продовольчу безпеку: «досягнення будь-чийого права на харчування» або «основоположного права на свободу від голоду» — це мета чи прагнення, яке повинне здійснюватися поступово, не породжуючи жодних міжнародних зобов'язань» [18].

Сучасний спосіб заплутування є кроком уперед у визнанні того, що зростання наднаціональних інституційних структур є ані морально, ані причинно без-

¹ Ролз пояснює цю традиційну точку зору, що обмежується визнанням такого позитивного обов'язку допомоги [16, с. 37, 106–119].

² Як це було зроблено услід за Ролзом Томасом Негелем [17].

стороннім. Але пропонуючи нам поратись із нескінченним завданням щодо вдосконалення наднаціональних інституційних механізмів, означений сучасний спосіб заплутування представляє цю відповідальність як виключно позитивну і тим самим зміцнює центральне положення доктрини, що лежить в основі традиційного способу заплутування: іноземці можуть порушити права людини виключно за допомогою насильницького транскордонного втручання. Хоча визнається, що наш спосіб побудови наднаціональних інститутів чинить істотний вплив на здійснення прав людини у всьому світі, сучасний спосіб заплутування приховує ще одну важливу можливість: що чинний наднаціональний інституційний порядок є докорінно несправедливим і «поступове поліпшення» суті проблеми не вирішує. Були часи, коли люди говорили про необхідність поступового поліпшення становища рабів — про законодавчі зміни, які могли би сприяти встановленню для них більш терпимих умов життя, обмеженню зґвалтувань, побиттю, роз'єднанню сімей, зниженню непосильної праці й гарантуванню мінімально достатнього харчування, житла і часу відпочинку. Але, коли рабство було визнане фундаментально несправедливим, єдиною адекватною відповіддю на це було його скасування. Інституційна несправедливість не є чимось, що буде поступово зменшуватись, поки ми дрімаємо. Вона має бути усунута через інституційні реформи так швидко, як це можливо, згідно з негативним обов'язком не нав'язувати несправедливих соціальних інститутів і, зокрема, тих, які передбачувано призводять до утисків прав людини, котрих можна уникнути. У зв'язку з цим, сильна бідність і рабство знаходяться на одному рівні: коли є розумна можливість запровадити соціальні інститути, котрі допоможуть уникнути утисків прав людини, тоді застосування тих соціальних інститутів, які їх утверджують, становить порушення прав тих, кого ці інститути допомагають тримати у рабстві і бідності.

2. Ми порушуємо права бідних у світі: емпіричний доказ

Тепер ми готові розглянути головні твердження, заявлені мною: існує наднаціональний інституційний режим, котрий передбачувано призводить до масових і відворотних утисків прав людини, а також, що застосовуючи спільно цей вкрай несправедливий інституційний порядок, ми порушуємо права бідних у світі.

У параграфі 1.4 я показав, що теоретики права опосередковано підтримують цю несправедливість тим, що у своїх переліках праволюдних обов'язків не знаходять місця для негативного обов'язку не співпрацювати у введенні несправедливих інституційних механізмів. У цьому розділі буде показано, як ті дослідники, котрі працюють з емпіричними даними (далі за текстом — «емпіричні теоретики». — *Прим. перекладача*), підтримують цю ж несправедливість, стверджуючи, що глобалізація допоможе бідним (2.1) і що інші причини бідності є внутрішніми для суспільства, в яких та має місце (2.2). У параграфі 2.3 наводяться деякі роздуми про те, що ми повинні робити у світлі дійсних причин глобальної бідності.

Можливо, буде корисно перейти до обговорення після короткого нагадування про стан теперішнього виконання прав людини. Майже половина всього людства живе у стані великої бідності і близько чверті — у стані крайньої і

небезпечної для життя бідності. От деяка статистика з цього приводу: 925 мільйонів людей хронічно недоїдають [19]; 884 мільйони — не мають доступу до чистої питної води [20]; 2,5 мільярда — живуть в антисанітарних умовах [21] і майже 2 мільярди — не мають регулярного доступу до важливих для здоров'я медикаментів [22]. Близько 1 мільярда людей позбавлені належного житла [23]; 1,6 мільярда — не мають доступу до електроенергії [24]; 796 мільйонів дорослого населення неписьменні [25]; 215 мільйонів дітей змушують працювати [26]. Близько третини всіх людських смертей, по 18 мільйонів щороку, пов'язані з бідністю [27].

2.1. Чи допомагає бідним глобалізація?

Один зі способів сперечатися з твердженням, що ми порушуємо права бідних, полягає в доведенні того, що, оскільки відсоток дуже бідних людей знижується (перша з цілей розвитку тисячоліття, ЦРТ-1, сформульована саме так), глобалізація і наднаціональні інституційні механізми, котрі та принесла з собою, поліпшують становище бідних. Цей аргумент використовує хибний висновок. Смысл стандарту криється не в тому, що багато бідних покращили своє становище в останню чверть століття глобалізації, а в тому, чи могли би ми знайти альтернативний реалістичний шлях для глобалізації, котрий би змінив на краще схему наднаціональних інститутів, які привели б до значно менших утисків прав людини наприкінці цього періоду. Якщо така реалістична схема існує, то ми порушуємо права бідних, застосовуючи до них наявні інституційні механізми. Припустімо за аналогією, що хтось би заперечував, що інституційний порядок санкціонування та забезпечення рабства чорношкірих у Сполучених Штатах в 1845 р. порушує права рабів, а як аргумент вказував би, що кількість рабів зменшується, їх продовольче становище поступово поліпшується і що випадки жорстокого поводження (як-от згвалтування, побиття різками і роз'єднання сімей) також скорочуються. Чи применшують такі факти, *хоча би якимось*, вагомість твердження, що сам інститут рабства порушує права людини? Якщо відповідь буде негативною, то сам факт, що найгірші труднощі, пов'язані з бідністю, знижуються, не може спростувати твердження, що застосування нинішнього всесвітнього інституційного порядку порушує права людини. Суть питання не в тому, як саме у кількісних показниках зменшилися утиски прав людини, а скоріше, наскільки та якою мірою чинний наднаціональний інституційний механізм, за роботу якого ми відповідальні, спроможний виправляти наявні утиски прав людини¹.

Зважаючи на цей заснований на здоровому глузді стандарт, подивимось, як глобалізація торкнулася питання харчування різних сегментів світового населення².

¹ Цей параграф заснований на моїй відповіді Матіасу Ріссе [6, с. 55–58]. Більш розгорнутий варіант дискусії про дані для підрахунку інституційної шкоди див.: [28].

² Ці дані були люб'язно надані мені Бранко Мілановичем зі Всесвітнього банку в особистому електронному листуванні.

*Динаміка загальносвітових доходів домогосподарств у проміжку
з 1988 р. по 2005 р.*

Сегмент світового населення	Частка у загальносвітових доходах домогосподарств у 1988 р.	Частка у загальносвітових доходах домогосподарств у 2005 р.	Абсолютна зміна частки доходів	Відносна зміна частки доходів
Найбагатші 5 відсотків	42,87	46,36	+3,49	+8,1 %
Наступні 5 відсотків	21,80	22,18	+0,38	+1,7 %
Наступні 15 відсотків	24,83	21,80	-3,03	-12,2 %
Друга чверть	6,97	6,74	-0,23	-3,3 %
Третя чверть	2,37	2,14	-0,23	-9,7 %
Найбідніша чверть	1,16	0,78	-0,38	-32,8 %

Як видно з таблиці, за період глобалізації становище найбагатшого сегменту в глобальному розподілі доходів (двадцята частина всього населення) покращилось, в той час як у найбідніших чотирьох п'ятих, навпаки, погіршилось. Із найважчими втратами найбіднішої чверті відбулася драматична поляризація: лише за 17 років співвідношення між середніми доходами у верхній групі і найбіднішою чвертю злетіло зі 185 до 297. Дані таблиці також показують, що, як не дивно, проблема бідності в світі — така неймовірно велика з точки зору окремої людини — крихітна в глобальному економічному плані. У 2005 р. доходи бідних світу були нижчими від мінімально необхідних для достатнього життєвого рівня лише на 2 відсотки від загальносвітових доходів домашніх господарств, що дорівнює 1,2 відсотка від світового доходу (суми всіх валових національних доходів)¹. Всесвітній розрив бідності міг бути двічі покритий за рахунок *зростання* частки найбагатшої групи у проміжок між 1988 р. та 2005 р. Ураховуючи ці факти, було би дуже неправдоподобно заперечувати, що масової бідності сьогодні неможливо розумно уникнути.

З огляду на те, що найбідніша чверть населення світу втратила третину своєї і без того вже абсурдно малої частки у світових доходах домашніх господарств, вже не дивує, що дуже велика кількість людей продовжує існувати нині в умовах життєвого рівня, що є значно нижчим від достатнього. Найбільш правдоподібні цифри у цьому відношенні, надані Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (далі — ПСО), стосуються людей, котрі недоїдають².

¹ Це приблизно відповідає цифрам Світового банку, підрахованим на основі ПКС: у 2005 р. 3,085 мільйона людей перебували у стані сильної бідності, а нестача їхніх колективних бюджетів — так званий розрив бідності (сума грошей, якої не вистачає бідній частині населення до досягнення прожиткового мінімуму. — *Прим. перекладача*) — становила 1,13 відсотка від суми всіх валових національних доходів [1, с. 69].

² Ці дані переважно надає ПСО [29], також див.: [19]. Кількість людей, котрі недоїдали в 2008 р., підрахована ПСО [30]. Відсоткове співвідношення для 2008–2010 рр. підраховане з урахуванням цифр Годинника світового населення [31]. При підрахунку тих, хто жив нижче ніж 1,25 долара на день у 2005 р., згідно з даними ПКС, Світовий банк надав значно більш

Динаміка кількості людей, котрі недоїдають, у проміжку з 1969 р. по 2010 р.

Період	Кількість людей, котрі недоїдають, млн.	Частка людей, котрі недоїдають, серед населення світу, %
1969–1971	878	26
1979–1981	853	21
1990–1992	843	16
1995–1997	788	14
2000–2002	833	14
2005–2007	848	13
2008	963	14
2009	1023	15
2010	925	14

Ці дані не можуть переконливо довести, що не було жодного альтернативного реалістичного шляху для такої організації наднаціональних інститутів, котра б допомогла уникнути катастрофічних втрат у частці доходів бідних, водночас забезпечуючи досягнення розумного темпу зростання світової економіки, і що тим самим привела би до набагато менших утисків прав людини. Але ці дані дійсно роблять таку можливість дико неправдоподібною¹.

Її неправдоподібність стає ще більш зрозумілою, коли ми розмірковуємо про вкрай антидемократичний курс розвитку глобалізації, що складається в інтересах багатих. Глобалізація передбачає появу складних і дедалі більш всеосяжних і впливових органів наднаціонального правотворення й регулювання, які все більше випереджають, обмежують і формують національне законодавство. Такі наднаціональні правила не опрацьовуються через якісь прозорі демократичні процедури, що властиві національній правотворчості в країнах, які досягли базового рівня внутрішньої справедливості. Швидше, наднаціональні правила значною мірою формуються на основі міждержавних переговорів, з яких

втішні тенденції крайньої бідності. Але його розрахунки залежать від декількох сумнівних методологічних рішень, включаючи використання надмірно широких індексів споживчих цін і ПКС для індивідуального споживання домашніх господарств. Докладніше див.: [1, пар. 4].

¹ Розширену дискусію див.: [32, с. 175–191]. Відтоді, як ця стаття була опублікована, ПСО дуже істотно змінила підрахунок кількості тих, хто голодує. За новим підрахунком, кількість людей, котрі недоїдають, збільшилася на 19 відсотків, а показники за 2008–2010 рр. зменшилися на 10, 15 і 6 відсотків відповідно (можна порівняти наведену таблицю з новими статистичними даними [33]). Тепер ця тенденція виглядає набагато краще, а новий підрахунок узгоджує цифри ПСО з відповідними цифрами Світового банку і допомагає уникнути вкрай незручного провалу із виконанням першої цілі розвитку тисячоліття, строк якого от-от спливе. А от інша річ обґрунтованість нової методології ПСО. Згідно з нею, людина визнається такою, котра недоїдає, лише тоді, коли та споживає менше необхідної кількості калорій, що потрібна для сидячого способу життя: «недоїдання» визначається тепер як крайня форма продовольчої небезпеки, що виникає тоді, коли енергетична цінність доступної людині їжі не покриває найнижчих потреб, пов'язаних із сидячим способом життя, і такий стан енергетичної нестачі триває понад рік [19]. Ця дефініція робить біологічно неможливим для будь-кого, хто займається тяжкою фізичною працею (як-от робітники на будівництві чи в сільському господарстві, рікші, що тягають візки), вважатися такими, що недоїдають, бо жоден з них не зміг би прожити більше року на кількості калорій, що можуть забезпечити лише мінімальний рівень активності при сидячому образі життя. Хоча багато таких осіб не тільки можуть, а й реально страждають від голоду. Щодо повнішої критики нової методології ПСО див.: [34].

успішно виключають широку громадськість і навіть більшість слабших урядів. Тільки незвично невелике число «гравців» можуть чинити реальний вплив на наднаціональну правотворчість: потужні організації, у складі яких відзначаються великі транснаціональні корпорації і банки, а також дуже багаті люди і їх об'єднання та правлячі «еліти» із найпотужніших країн, що розвиваються. Ці найбагатші й найпотужніші агенти мають найкращі можливості для участі в економічно ефективному лобіюванні. Вони можуть пожинати величезні прибутки від сприятливих наднаціональних правил і тому можуть дозволити собі витратити великі суми на отримання необхідних знань, формування альянсів один з одним і лобіювання сильніших урядів (Велика сімка, Велика двадцятка), які мають керівні важелі впливу на наднаціональну правотворчість. На противагу цьому, пересічним громадянам зазвичай не по кишені придбавати необхідні знання і створювати альянси, досить великі, щоби здійснювати конкурентоздатний корпоративний вплив. За відсутності демократичних інститутів на світовому рівні глобалізація усуває з поля гри величезну кількість людей, які не мають можливості впливати на розробку і застосування наднаціональних правил, і суттєво посилює правотворчі повноваження крихітної меншості, до якої входять і без того найбагатші й найпотужніші. (Багато з них передбачали такий розвиток подій і тому, звичайно, рішуче підтримували постійний поступ глобалізації.) Їх інтереси різноманітні, і тому вони конкурують і ведуть переговори один з одним — кожен із них прагне сформувати чи змінити наднаціональні правила, щоби ті були якомога сприятливішими для кожного з них. У цих змаганнях є переможці і переможені, деякі елітні гравці зазнають невдачі у своїх зусиллях формувати на свою користь правила, які вплинуть на них найбільшою мірою. Утім правила дійсно потрапляють до рук деяких елітних гравців і як група вони, таким чином, збільшують свою частку у світовому багатстві і поширюють своє сприятливе становище на решту людства. Це, у свою чергу, ще більше посилює їх здатність впливати на розробку й застосування правил на свою користь і, хоч і ненавмисно, але не менш неблаганно, тримає бідну половину людства в умовах крайньої бідності.

Тому не дивно, що зсув інституційної організації вгору, від національного на наднаціональний рівень, надалі сприяє, з одного боку, маргіналізації («випадання» із суспільства. — *Прим. перекладача*) біднішої більшості людства, яка не має можливості впливати на наднаціональні переговори, а з другого — подальшому збільшенню абсолютного і відносного багатства й влади крихітної меншості, яка здатна монополізувати такий вплив. Швидка глобальна поляризація протягом останніх 20 років становить передбачуваний ефект вкрай недемократичного напряму глобалізації та монополізації правового регулювання, яку перша пропонує.

2.2. Чи є причини бідності суто внутрішніми?

Другою лінією захисту існуючого порядку з боку емпіричних теоретиків є твердження, що причини збереження бідності є внутрішніми для суспільств, в яких та має місце. Спостережувана поляризація — це не одне явище, яким керують наднаціональні інституційні механізми, а радше два: значний прогрес у добре організованих західних країнах, які підтримують високий рівень соціаль-

ної справедливості, гідні темпи економічного зростання, а також змішаний прогрес у багатьох інших країнах, які звертають мало уваги на соціальну справедливість і економічне зростання яких часто стримується низкою місцевих природних, культурних чи політичних перешкод. Для підтвердження цієї картини можна навести два набори емпіричних даних. По-перше, загальний розрив між багатими країнами і тими, що розвиваються, більше не росте, як-от, зокрема, у випадку з Китаєм та Індією, котрі підтримують довгострокові темпи економічного зростання, які значно вищі від Європи, Північної Америки, Японії. Ці дані потрібні тут, аби показати, що наднаціональні правила не налаштовані проти бідних країн і, що основним чинником поляризації сьогодні є зростання нерівності *всередині* країн, яка перебуває під внутрішнім контролем і в межах власної відповідальності кожної країни.

У відповідь на це можна було б відзначити, що в останній період глобалізації зростання ВВП на душу населення було дуже істотно нижчим у країнах із низькими доходами, ніж у країнах із високими [36]. Але більш важливим моментом є те, що збільшення внутрішньонаціональної економічної нерівності майже в усіх країнах вже не перебуває під звичайним внутрішнім управлінням, а швидше зумовлене все більш важливою роллю, що наднаціональні правила відіграють у стримуванні й формуванні національного законодавства та в управлінні внутрішнім ринком товарів, послуг, робочої сили та інвестицій.

Вплив наднаціональних правил у деяких випадках прямий і негайний, а в інших — опосередкований конкуренцією. Прикладом прямого і безпосереднього впливу можна вважати важливу частину режиму Світової організації торгівлі (СОТ), а саме прийняту в 1994 р. Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРАПІВ), яка вимагає від членів СОТ встановити національний режим інтелектуальної власності, що надає та забезпечує принаймні 20-річну охорону патентів на нові ліки, й відповідну заборону на виробництво і продаж конкуруючих незапатентованих засобів такого роду. Ця вимога масово посилює бідність за рахунок підвищення вартості лікарських засобів, в яких найбільшу необхідність відчувають бідні люди, адже вони набагато більш уразливі до хвороб. Часто бідні люди не можуть дозволити собі ліки, які вони були б у змозі купити за відсутності ТРАПІВ, а потім витрачають гроші на нижчу за якістю продукцію (часто підроблену), або обходяться без ліків загалом, і як наслідок страждають на хронічні захворювання або навіть передчасно помирають, руйнуючи життя своєї родини [37, с. 542].

Як приклад опосередкованого конкуренцією впливу наднаціональних правил, можна розглянути той самий договір СОТ, який, з одного боку, накладає на відкриті й конкурентні світові ринки обов'язок однаково суворо дотримуватись прав інтелектуальної власності, а з другого — не містить уніфікованих трудових норм, що допомогли б захистити працівників від зловживань і стресових умов праці, від до смішного низьких заробітних плат, або від понаднормового робочого часу. Тим самим цей договір по-шахрайськи нав'язує бідним країнам «гонку на виживання», де ті останні, конкуруючи за іноземні інвестиції, повинні перевершити одна одну, пропонуючи таку, що дедалі більше піддається експлуатації, робочу силу. В умовах глобалізації СОТ працівники не можуть протистояти

погіршенню їхніх умов праці, тому що, якщо вони забезпечать собі більш гуманні умови праці, багато з них зрештою залишаться безробітними, адже робочі місця перемістяться за кордон.

Отже, масового збільшення внутрішньої нерівності слід очікувати у країнах, що розвиваються. І ми дійсно спостерігаємо це явище майже у всіх таких країнах, для яких є всі «сприятливі умови» такого ґатунку, в країнах настільки різних, як Аргентина, Бангладеш, Коста-Ріка, Домініканська Республіка, Еквадор, Угорщина і Ямайка [38].

Особливо цікавим щодо цього є Китай, тому що тут проживає майже п'ята частина людства і він є провідним уособленням глобалізації. У період з 1990 по 2004 р. Китай, як повідомляють, досяг вражаючих 236 % зростання валового національного доходу¹. Але за той же період тут відбулося приголомшливе зростання нерівності. У той час як частка доходів найбагатшої десятої частини зростає з 25 до 35 %, частка найбіднішої п'ятої частини впала зі 7,3 до 4,3 % [39, с. 572, 577; 40]. Це означає, що різниця середніх доходів цих двох груп збільшилася з 6,8 до 16,3: у той час, коли середній дохід у верхній десятій зріс на 370 %, середній дохід у найбіднішій п'ятій зріс всього на 98 %. Треба відзначити, що приріст доходів на 98 % за 14 років — це зовсім не погано. Але бідні Китаю заплатили високу ціну за це з точки зору маргіналізації, припинення й гноблення з боку нової економічної еліти, чия значно розширена частка доходів китайських сімей дає їм набагато більше можливостей впливати на політичні рішення, щоби надати несправедливі переваги своїм дітям, а також панувати над бідними в особистих стосунках. Бідним було б набагато краще за умов більш рівного економічного зростання, навіть якщо би його темпи були дещо повільнішими.

Ми спостерігаємо подібне явище в іншій провідній країні двадцятого століття — Сполучених Штатах. Відповідно до «кривої Кузнеца»², поступове вирівнювання доходів у США почалося з часів Великої депресії і тривало до початку поточного періоду глобалізації. Усупереч гіпотезі Кузнеца, цей період супроводжувався драматичною поляризацією доходів, що найбільш інтенсивно прогресувала у 1990-х рр. Наведена нижче таблиця змальовує цю історію, а дані від Служби внутрішніх доходів (більш точні, ніж ті, які доступні для Китаю) показують, зокрема, що відносно зростання було значною мірою сконцентроване нагорі, де лише 400 000 зараз заробляють стільки ж, скільки найбідніші 150 мільйонів. Одна сота відсотка американських сімей (близько 14 400 податкових декларацій) чотирикратно збільшили свою частку в доходах домогосподарств США і збільшили свою ж перевагу в середньому доході у зіставленні з біднішою половиною американців шестикратно, від 375:1 до 2214:1. Найбагатша група є єдиною, яка втрималась від втрат, всі ж інші сегменти населення зазнали

¹ Підраховано за даними Світового банку шляхом поділу щорічного валового національного доходу (за сучасним курсом юаню) на кількість населення Китаю в рік підрахунку, а потім за допомогою дефлятора цін ВВП, щоби перетворити у кінцеву кількість юанів.

² Американський економіст, лауреат Нобелівської премії С. Кузнец висунув гіпотезу про те, що в країнах, що перебувають на ранніх етапах економічного розвитку, нерівність доходів спершу зростає, але у міру зростання економіки має тенденцію до зниження. Це припущення пізніше лягло в основу так званої «кривої Кузнеца». — *Прим. перекладача.*

зниження своєї частки в доходах домогосподарств США, причому найбільші втрати понесли найбідніші¹.

Динаміка доходів домогосподарств США з 1928 р. по 2008 р.

Сегмент населення США	Частка в доходах домогосподарств США 1928–1929 рр.	Частка в доходах домогосподарств США 1980–1981 рр.	Частка в доходах домогосподарств США 2007–2008 рр.	Абсолютна зміна в частці доходів 1980/1–2007/8	Відносна зміна в частці доходів
Найбагатший 0,01 %	5,01	1,33	5,54	+4,21	+318 %
Наступні 0,09 %	6,22	2,17	5,81	+3,64	+168 %
Наступні 0,9 %	11,92	6,53	10,89	+4,36	+67 %
Наступні 4 %	14,38	13,09	15,37	+2,28	+17 %
Наступні 5 %	10,48	11,48	11,39	–0,09	–1 %
Наступні 15 %		24,63	21,14	–3,49	–14 %
Друга чверть		25,61	19,45	–6,16	–24 %
Бідніша половина		17,72	12,51	–5,21	–29 %

Ця поляризація доходів населення в США, і, як наслідок, економічна та політична маргіналізація бідних, підкреслюють той момент, що збільшення внутрішньонаціональної нерівності є широко поширеним явищем, що, звичайно, під впливом внутрішніх факторів і стійких внутрішньополітичних процесів, водночас сприяє і сприяло глобалізації СОТ останнім десятиліттям. Поляризація в США крім того вказує на один важливий із політичної точки зору нюанс: якщо найбідніші 90 % населення США мали би краще розуміння своїх власних інтересів, вони були б потенційними партнерами по коаліції, спрямованої на демократизацію глобалізації, а саме на зниження майже монопольної влади малої світової еліти, котра зараз кермує розвитком наднаціональної інституційної архітектури. Щоби перемогти їх як союзників ми можемо апелювати до їх інтересів, але і, звичайно, закликати бути прихильними до прав людини, котрі є основною темою цієї статті. Отже, дозвольте мені на завершення виділити деякі з основних ознак нинішнього наднаціонального інституційного механізму, які особливо зашкоджують реалізації прав людини.

Я подаю цей підхід у протиставленні до звичайної «рожевої» історії, яка, якщо визнає масову поширеність крайньої убогості взагалі, пояснює її двома чинниками, серед яких корумповані й деспотичні режими в багатьох бідних країнах, з одного боку, і «діряве відро» допомоги в цілях розвитку — з другого. Обидва ці пояснення несуть у собі елемент істини. Але в першому випадку лишається незрозумілою висока поширеність корумпованих і деспотичних режимів, а в другому — чому частка доходів бідних падає, й настільки швидко.

¹ Перші п'ять рядків відповідають даним, отриманим від Факундо Фальваредо, Тоні Еткінсона, Томаса Пікетті і Еммануеля Саеза [41]. Останні три рядки ґрунтуються на даних Марка Робіна і Геральда Пранте [42]. У зв'язку з тим, що дані отримані нами з різних ресурсів, друга, третя й четверта колонки погано складаються. Але це не може зашкодити суті таблиці, а саме зафіксованим у правій крайній колонці даним про швидку поляризацію розподілу доходів у США.

Для мого власного пояснення ту ж метафору можна розгорнути іншим боком: активи бідняків, як діряве відро, безперервно виснажуються масовими відтоками, які пригнічують результати допомоги в цілях розвитку, що, в будь-якому випадку, дуже погано. Ми дуже пишаємося, що їм допомагаємо, хвалимо себе, наприклад, за мільярди, що витрачаються щорічно на допомогу бідним країнам. Тим не менш, ми будемо ігнорувати значно більші суми, які ми ж витягаємо з бідних без компенсації. Розгляньмо наступні приклади.

По-перше, багаті країни та їх фірми купують величезну кількість природних ресурсів від правителів країн, що розвиваються, без урахування того, як ці лідери прийшли до влади і як вони здійснюють свої повноваження. У багатьох випадках це все одно що співучасть у крадіжці таких ресурсів від їх власників — громадян країни. У такий спосіб збагачуються гнобителі, а їхній гніт закріплюється: тирани продають нам природні ресурси своїх жертв, а потім використовують отримані кошти для придбання зброї, що потрібна їм, щоби триматись при владі [42, глава 6; 43, с. 2–32].

По-друге, багаті країни і їхні банки позичають гроші таким правителям і змушують людей цих країн гасити такі борги навіть після того, як правителя немає. Багато бідних верств населення, як і раніше, обслуговують борги, що повісили на них поза їхньою волею диктатори, такі як Сухарто в Індонезії, Мобуту в Конго і Абача в Нігерії. Знову ж, ми стаємо співучасниками крадіжки: одностороннього накладення боргового тягара на бідні групи населення.

По-третє, багаті країни сприяють розкраданню коштів посадовцями в менш розвинених країнах, дозволяючи своїм банкам приймати такі кошти. Цієї співучасті можна легко уникнути: на банки вже покладені суворі вимоги по звітності щодо коштів, що можуть бути пов'язані з тероризмом або наркоторгівлею. Проте західні банки, як і раніше, охоче приймають і керують привласненими коштами, а уряди запевняють, що їхні банки, як і раніше, привабливі для таких незаконних вкладів. Всесвітня організація фінансової чесності (*Global Financial Integrity*) (далі — ОФЧ) вважає, що менш розвинені країни в такий спосіб втрачали щонайменше 342 мільярди доларів на рік у період з 2000 по 2008 р. [44]¹.

По-четверте, багаті країни сприяють ухиленню від сплати податків у менш розвинених країнах через розмиті стандарти бухгалтерського обліку для транснаціональних корпорацій. Оскільки вони не зобов'язані складати звітності в кожній країні, такі корпорації можуть легко маніпулювати трансфертними цінами серед своїх дочірніх компаній, аби сконцентрувати свої прибутки там, де вони оподатковуються якнайменше. У результаті вони можуть не задекларувати жодного прибутку в країнах, в яких вони займаються видобутком, виробництвом або продажем товарів або послуг, сплачуючи податок на свої зібрані зі всього світу прибутки у якому-небудь «податковому раю», де вони формально зареєстровані. За оцінками ОФЧ, у період з 2002 по 2006 р. торгівля з недооцінкою зазнала збитку бюджетам менш розвинених країн у розмірі 98,4 мільярдів доларів на рік [46].

По-п'яте, на багаті країни припадає непропорційно великий відсоток глобального забруднення. Їхні викиди є головними причинами серйозної небезпе-

¹ Для порівняння, офіційна допомога для розвитку складала 87 мільярдів доларів щорічно, з котрих тільки 9 мільярдів були витрачені на «основні соціальні послуги» [45].

ки для здоров'я, екстремальних погодних явищ, підвищення рівня моря і зміни клімату, до якого бідні групи населення є особливо вразливими. У недавньому звіті Глобального гуманітарного форуму передбачалося, що зміна клімату вже серйозно позначилася на 325 мільйонах чоловік і щорічно спричиняє 125 мільярдів доларів економічних втрат, а також 300 000 смертей, з яких 99 % припадають на менш розвинені країни [47].

Нарешті, багаті країни створили глобальний торговельний режим, який, як передбачається, повинен принести великі колективні вигоди через вільні й відкриті ринки. Це шахрайський режим: він дозволяє багатим державам продовжувати захищати свої ринки за рахунок тарифів та антидемпінгового мита й отримувати велику частку світового ринку за рахунок експортних кредитів і субсидій (у тому числі близько 265 мільярдів доларів щорічно в одній лише галузі сільського господарства), чого не можуть собі дозволити бідні країни [48]. Оскільки виробництво є набагато більш трудомістким у бідних країнах ніж у багатих, такі протекціоністські заходи знищують набагато більше робочих місць, ніж створюють.

2.3. Що нам робити?

Узяті разом, ці наднаціональні інституційні чинники породжують потужну протитечію для бідних¹. Вона пригнічує ефекти державної та приватної іноземної допомоги, увічнює виключення бідних з ефективної участі в світовій економіці та їх нездатність отримувати пропорційні вигоди від глобального економічного зростання. Ця проблема може бути розв'язана через величезні суми допомоги на розвиток, але така безперервна компенсація не є ані економічно ефективною, ані життєздатною. Набагато краще розвивати інституційні реформи, які зменшили б силу протитечії, і врешті-решт припинили її. Це означало би бачити проблеми бідності в світі не так, як вона постає для фахівця, заклопотаного у кулуарах великої політики, а як важливий фактор у всіх рішеннях інституційного механізму.

Провідні уряди світу могли би запровадити цю настанову проти бідності таким чином. Але західні уряди навряд чи зможуть це зробити, якщо немає активної або принаймні мовчазної згоди виборців. У цей час все якраз навпаки. Навіть тоді, коли труднощі бідних людей збільшуються (частково в результаті викликаної Америкою світової фінансової кризи), виборці в США ставлять іноземну допомогу в нижню частину списку витрат, які слід підтримати². Виборці у Континентальній Європі дещо більше підтримують іноземну допомогу, а виборці з Німеччини, Італії, Франції, Іспанії вважають, що більш необхідним є скорочення бюджету за рахунок військової галузі [51]. Ці доброзичливіші ставлення виборців знайшли відображення в більш високих Європейських видатках офіційної допомоги з метою розвитку (ЄДР), які становлять 0,45 % від валового національного доходу в порівнянні з 0,2 % в Сполучених Штатах [52]. Обидві

¹ Дж. Коен палко обґрунтовував, що ця протитечія є вкрай слабкою і незначною [49]. Див. також мою відповідь: [32]. Якщо пощастить, цей спір буде стимулювати більше кращих емпіричних досліджень дійсного впливу різних рішень наднаціонального інституційного механізму.

² Недавнє соціологічне опитування CNN (21–23 січня 2011 р.) виявило, що 81 % американців висловлюються за зменшення іноземної допомоги [50].

ставки набагато нижче обіцяного Заходом у 1970-х рр. підняття ЄДР до 0,7 % — обіцянка, якій віддали належне лише п'ять маленьких країн (Данія, Швеція, Норвегія, Люксембург і Нідерланди). Слід також зазначити, що більша частина іноземної допомоги витрачається в інтересах національних експортерів або «дружніх» урядів: зі 120 мільярдів доларів щорічної ЄДР всього близько 15,5 мільярда доларів витрачається на «основні соціальні послуги», тобто на зниження бідності або її наслідків [52].

Думка громадян має важливе значення. Якщо б громадяни західних держав дбали про скорочення бідності, то так би й робили їхні політики. Але окремих громадянин може як і раніше відчувати себе безсилим що-небудь змінити, а зрештою може відхилити будь-яку відповідальність за масові збереження крайньої бідності. Це відхилення не може вибачити більшість громадян. Ураховуючи ставки, члени такої більшості мають самоорганізуватись або іншим чином зробити так, щоби політики розуміли, що вони повинні серйозно поставитися до вирішення проблеми бідності в світі, якщо вони хочуть добитися успіху в політиці взагалі. Але якщо — як є насправді — більшість співгромадян не готові належно оцінити проблему бідності в світі, то малій кількості небайдужих громадян навряд чи вдасться змінити політику своєї країни і стан справ у міжнародних переговорах. Чи повинні громадяни у цій ситуації вважатися причетними до порушення прав людини їхньою країною, навіть якщо вони не можуть цьому зарадити?

Хтось може спробувати дати ствердну відповідь на наступній підставі: такі громадяни могли емігрувати в одну з найбідніших країн, тим самим розриваючи зв'язок зі своїми колишніми політиками і незначно ослаблюючи цю країну. Еміграція дійсно може бути гідним рішенням у випадках великої несправедливості — це мало сенс, наприклад, для Герберта Ернста Карла Фрама (пізніше Віллі Брандта), котрі покинули Німеччину в часи консолідації влади нацистами. Але в розвинених західних суспільствах сьогодні демократичні інститути залишаються в основному недоторканими, і зусилля порозбурхувати совість своїх співвітчизників не є марними. Крім того, для громадян є набагато кращий спосіб уникнути спільної відповідальності за порушення прав людини їхнім урядом від їх імені. Громадяни можуть компенсувати частку шкоди, за яку їх країна несе відповідальність, наприклад, підтримуючи дієві міжнародні установи й неурядові організації. Така компенсація, як правило, є менш обтяжливою для громадян, і це також знижує рівень утисків прав людини, до якого ці громадяни причетні. Щоби звільнити місце для можливості цієї компенсації, наші праволюдні обов'язки стосовно соціальних інститутів мають бути змінені. Ми не повинні співпрацювати в розробці або застосуванні соціальних інститутів, які передбачувано викликають утиски прав людини, яких можна розумним способом уникнути шляхом поліпшення інституційного механізму — якщо ми не повністю компенсуємо свою частку у відворотному утиску прав людини.

Як може діяти компенсація? Припустімо, людина приймає попередню оцінку, що ті, хто не досягають достатнього життєвого рівня в 2005 р., потребують ще 2 % від світового доходу домогосподарств, щоби досягти цього низького рівня забезпеченості. І припустімо, що дохід на душу населення вашої сім'ї в 2005 р. склав близько 15 000 доларів, що розміщує вас усередині другої групи. Оскільки

на дві верхні групи в 2005 р. припадало 68,54 % світового доходу домогосподарств, передання 2,9 % від колективного доходу бідним було би теоретично достатнім для викорінення крайньої бідності. Якби ви в 2005 р. скоротили глобальний розрив бідності на 435 доларів (що дорівнює 2,9 % від 15 000 доларів), то ви були би впевнені, що компенсували вашу частку тієї шкоди, яку ми, через наші уряди, всі разом спричиняємо бідним у світі¹.

Висновки

Щоб показати, що ми дійсно порушуємо права бідного населення у світі, я зробив дві речі. У параграфі 1.1 я виклав концепцію того, що означає порушувати право людини, стверджуючи, що «порушення права людини» є реляційним предикатом, котрий охоплює користувачів права, а також носіїв обов'язків, причому останні відіграють активну роль у тому, що права перших лишаяються нереалізованими. Часто-густо прийнято нехтувати одним дуже поширеним видом таких порушень, пов'язаних з організацією і введенням інституційних механізмів, які передбачувано й відвратно викликають відсутність у деяких людей безпечного доступу до об'єктів їх прав людини. Подібно до того, як дехто активно шкодить людям, якщо взяв на себе повноваження допомагати їм, а потім не в змозі цього зробити, ми активно шкодимо людям, коли привласнюємо повноваження розробляти і запроваджувати соціальні інститути, а потім нам не вдається сформувати їх таким чином, щоби права людини могли бути реалізовані разом з ними, наскільки це можливо. Як зазначалося в параграфі 1.2, ми порушуємо права мільярдів бідних людей тим, що беремо спільну участь у введенні наднаціонального інституційного механізму, що призводить до масових передбачуваних і відворотних утисків прав людини.

Легко знехтувати цим висновком, якщо вказати, що на його підтримку немає абсолютно достовірних емпіричних даних. Як я вказував вище, звичайно, *можливо*, що немає іншої реальної альтернативи організації наднаціонального інституційного механізму, що призвів би до менш глобальних утисків прав людини. Але для того, щоби жити комфортно з вірою в те, що ми маємо тільки позитивні обов'язки допомоги стосовно бідних у світі, нам потрібно більше ніж невеликий сумнів у моєму висновку. Це особливо актуально у світлі дивовижної відсутності серйозних неупереджених досліджень наслідків дії чинних глобальних інсти-

¹ Цей розрахунок слід уточнити у різних відношеннях. По-перше, навіть просто наднаціональний інституційний порядок, ретельно розроблений для сприяння правам людини, не спромігся би повністю викоренити бідність, так що ми не можемо бути спільно відповідальними за весь розрив бідності. По-друге, деякі мають причини, пов'язані з роботою, скажімо, живуть у районах з високими цінами (особливо на житло), що може знизити його справедливу частку. По-третє, деякі люди бідніші ніж ми самі, ті що принаймні в третій і четвертій групах, також можуть вважатися зобов'язаними здійснити свій компенсаційний внесок. По-четверте, люди, що багатші за нас, можуть вважатися зобов'язаними зробити більший внесок, ніж пропорційний їхнім доходам (2,9 %). Ви можете легко знайти причини для зниження вашої частки. Але у зв'язку з жахливими поневіряннями, яких зазнають бідні у світі, з урахуванням майже загального провалу наших колег у спробі зробити необхідну компенсацію і з урахуванням нашої незаслуженої вдачі народитися серед привілейованих (і, можливо, більш привілейованих, ніж будь-хто міг бути у зв'язку з дією самих по собі інституційних механізмів), у нас є всі підстави, щоби помилятися у бік «понадкомпенсації».

туційних механізмів. Невже ми збираємося розповісти бідній більшості наших сучасників, що оскільки ми не уважно вивчили причинно-наслідкові зв'язки інституційних механізмів, котрі ми (у співпраці з їхніми правлячими елітами) застосовуємо у світі, ми не можемо бути впевнені, що ці механізми чинять масову й відворотну шкоду, а тому відкинути як недостатньо обґрунтоване твердження, що ми порушуємо їхні права людини? Маючи низку доказів на підтримку міркування, що наднаціональні інституційні механізми, у застосуванні яких ми беремо участь, чинять значний вплив на збереження нинішніх неймовірних утисків прав людини, ми повинні наполягати на більш ретельному вивченні цих механізмів та їх впливу й можливості для реформ, які роблять ці механізми кращими в питаннях захисту бідних верств населення. Кожен із нас повинен зробити достатньо на захист бідних людей, щоб бути впевненим, що він повністю компенсував свою справедливу частку в утисках прав людини, за які ми несемо спільну відповідальність.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Pogge T. W.* Are We Violating the Human Rights of the World's Poor? / T. W. Pogge // *Yale Human Rights and Development Law Journal*. — 2011. — 14 (2). — P. 1–33.
2. *Universal Declaration of Human Rights* (adopted 10 December 1948) UNGA Res 217 A (III) (UDHR).
3. *Milanovic B.* The Have and Have-Nots: A Brief and Idiosyncratic History of Global Inequality / B. Milanovic. — Basic Books, 2010. — 394 p.
4. *Pogge T. W.* Politics as Usual: What Lies Behind the Pro-Poor Rhetoric / T. W. Pogge. — Polity Press, 2010. — 273 p.
5. *Satz D.* What Do We Owe the Global Poor? / D. Satz // *Ethics and International Affairs*. — 2005. — V. 19. — P. 47–54.
6. *Pogge T. W.* Severe Poverty as a Violation of Negative Duties / T. W. Pogge // *Ethics and International Affairs*. — 2005. — V. 19. — P. 55–83.
7. *Shue H.* Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy / H. Shue. — 2nd edn. — Princeton University Press, 1996. — 228 p.
8. *Alston P.* International Law and the Right to Food / P. Alston // *Food as a Human Right*; [Asbjorn Eide, Wenche Barthe Eide, Susantha Goonatilake, Joan Gussow and Omawale (eds)]. — United Nations University Press, 1984. — P. 162–174.
9. *Alston P.* The Right to Food / P. Alston, K. Tomaševski (eds). — Martinus Nijhoff Publishers, 1984. — 228 p.
10. *UN Committee on Economic, Social, and Cultural Rights*, «General Comment on The Right to Adequate Food» (12 May 1999) UN Doc E/C.12/1999/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm> (дата доступу — 1 травня 2012).
11. *Waldron J.* Rights in Conflict / J. Waldron // *Ethics and International Affairs*. — 1989. — Vol. 99, № 3. — P. 503–519.
12. *Pogge T. W.* Shue on Rights and Duties / T. W. Pogge // *Global Basic Rights*; [Charles Beitz and Robert Goodin (eds)]. — Oxford University Press, 2009. — P. 113–130.
13. *Cockburn A.* 21st Century Slaves / A. Cockburn // *National Geographic* (September 2003) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ngm.nationalgeographic.com/ngm/0309/feature1/> (дата доступу — 1 травня 2012).
14. *Bentham J.* An Introduction to the Principles of Morals and Legislation / J. Bentham / J. H. Burns and H. L. A. Hart (eds). — Oxford University Press 1996. — 343 p.
15. *Rawls J.* A Theory of Justice / J. Rawls. — Harvard University Press, 1971. — 607 p.

16. *Rawls J.* The Law of Peoples / J. Rawls. — Harvard University Press 1999. — 199 p.
17. *Nagel T.* The Problem of Global Justice / T. Nagel // Philosophy and Public Affairs. — 2005. — 33, № 2. — P. 113–147.
18. *World Food Summit*, Report of the World Food Summit, Annex II, U.N. Doc. WFS 96/REP [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fao.org/wfs/> (дата доступу — 1 травня 2012).
19. *UN Food and Agriculture Organization* '925 Million in Chronic Hunger Worldwide' (13 September 2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fao.org/news/story/jp/item/45210/icate/> (дата доступу — 1 травня 2012).
20. *UNICEF*, 'New UNICEF Study Shows MDGs for Children Can Be Reached Faster With Focus on Most Disadvantaged' (7 September 2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.unicef.org/media/media_55913.html (дата доступу — 1 травня 2012).
21. *UNICEF*, 'What We Do: Water, Sanitation and Hygiene' (last modified 6 July 2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unicef.org/wash/> (дата доступу — 1 травня 2012).
22. *World Health Organization (WHO)*, 'WHO Medicines Strategy: Countries at the Core — 2004–2007' (2004) at 3, WHO Doc. WHO/EDM/2004.5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://apps.who.int/medicinedocs/pdf/s5416e/s5416e.pdf> (дата доступу — 1 травня 2012).
23. *U.N. Human Settlements Programme*, 'The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003' (2003) UN Doc HS/686/03E, at XXV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=1156> (дата доступу — 1 травня 2012).
24. *U.N. Habitat* «Our Work: Urban Energy» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=2884&catid=356&typeid=24&subMenuId=0> (дата доступу — 1 травня 2012).
25. *EFA Global Monitoring Report Team*, The Hidden Crisis: Armed Conflict and Education (UNESCO 2011) 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001907/190743e.pdf> (accessed 20 July 2013).
26. *International Labour Organization*, 'Topics: Child Labour' [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ilo.org/global/topics/child-labour/lang-en/index.htm> (дата доступу — 1 травня 2012).
27. *World Health Organization*, Global Burden of Disease: 2004 Update (2008) 54–59 Table A1.
28. *Pogge T.* Severe Poverty as a Human Rights Violation / T. Pogge // Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor? [Thomas Pogge (ed.)]. — Oxford University Press, 2007. — 406 p.
29. *The State of Food Insecurity in the World 2010: Addressing Food Insecurity in Protracted Cases* (FAO 2010).
30. *Number of hungry people rises to 963 million*' (9 December 2008) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.fao.org/news/story/en/item/8836/ (accessed 20 July 2013).
31. *Human Population Clock* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://galen.metapath.org/popclk.html> (дата доступу — 1 травня 2012).
32. *Pogge T.* Responses to the Critics / T. Pogge // Thomas Pogge and His Critics [Alison Jagger (ed.)]. — Polity Press 2010. — P. 175–250.
33. *Food and Agriculture Organization*, International Fund for Agricultural Development and World Food Programme, The State of Food Insecurity in the World (FAO 2012).

34. *How We Count Hunger Matters* / Frances Moore Lapp, Jennifer Clapp, Molly Anderson, Robin Broad, Ellen Messer, Thomas Pogge // *Ethics & International Affairs*. – 2013. – Vol. 27. – P. 251–259.
35. *World Bank*, *World Development Report 2010: Development and Climate Change* (2010) 378–379.
36. *World Bank*, GDP per capita growth (annual percent) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG/countries/1W-XQ-EG-SYMA-IR-SA?display=graph> (дата доступу – 20 липня 2013).
37. *Pogge T. W.* The Health Impact Fund and Its Justification by Appeal to Human Rights / T. W. Pogge // *Journal of Social Philosophy*. – 2009. – 40 (4). – P. 542–569.
38. *United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER)*, *World Income Inequality Database, V2.0c* (May 2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wider.unu.edu/research/Database/en_GB/database (дата доступу – 1 травня 2012).
39. *Minoiu C.* Chinese Poverty: Assessing the Impact of Alternative Assumptions / C. Minoiu, S. Reddy // *Review of Income and Wealth*. – 2008. – 54 (4). – P. 572–596.
40. *Table 1.* Distribution data for 2004 is from World Bank, 'World Development Indicators' (2008).
41. *Top Incomes Database* <http://g-mond.parisschoolofeconomics.eu/topincomes/> (accessed 2 April 2011).
42. *Tax Foundation*, *Summary of Latest Federal Individual Income Tax Data' (Table 5)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.taxfoundation.org/publications/show/250.html (accessed 2 April 2011).
43. *Wenar L.* Property Rights and the Resource Curse / L. Wenar // *Philosophy and Public Affairs*. – 2008. – 36. – P. 2–32.
44. *Kar D., Cuccio K.* *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000–2009* (Global Financial Integrity 2011).
45. *United Nations*, 'Millennium Development Goal Indicators' [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/mdg/Search.aspx?q=bss%20oda> (дата доступу – 4 березня 2011).
46. *Hollingshead A.* The Implied Tax Revenue Loss from Trade Mispricing (Global Financial Integrity 2010) 15, Table 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gfintegrity.org/storage/gfip/documents/reports/implied%20tax%20revenue%20loss%20report_final.pdf.
47. *Global Humanitarian Forum*, *The Anatomy of a Silent Crisis* (Geneva Global Humanitarian Forum 2009) 1, 78.
48. *Organization for Economic Cooperation and Development*, *Agricultural Policies in OECD Countries* (OECD 2009).
49. *Cohen J.* *Philosophy, Social Science, Global Poverty* Thomas Pogge and His Critics [Alison Jagger (ed.)] / J. Cohen. – Polity Press 2010. – P. 18–45.
50. *Opinion Research Corporation* Poll – Jan 21 to 23, 2011 (25 January 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://i2.cdn.turner.com/cnn/2011/images/01/25/rel2d.pdf> (accessed 4 March 2011).
51. *Barber T.* Strong Public Support for Spending Cuts Across Europe (12 July 2010) *Financial Times* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ft.com/cms/s/0/8f9e61c0-8ce2-11df-bad7-00144feab49a.html#axzz1FbgLKgVc> (accessed 4 March 2011).
52. *U.N. Statistics Division*, 'Net ODA as Percentage of OECD/DAC Donors GNI' (23 June 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unstats.un.org/unsd/mdg/Search.aspx?q=bss%20oda> (дата доступу – 4 березня 2011).

Погге Т. Чи порушуємо ми права бідних у світі?

Анотація. Порушення прав людини включає в себе нереалізовані права людини і конкретне активне причинне відношення людських агентів до такого невиконання. Цей причинно-наслідковий зв'язок може мати інтеракційний характер, але він також може бути інституційним тоді, коли агенти співпрацюють у розробці та застосуванні інституційних механізмів, які передбачувано і відворотно спричиняють невиконання прав людини. Легкодоступні дані свідчать про те, що: а) основні соціально-економічні права людини залишаються невиконаними для близько половини населення земної кулі і б) розробка наднаціонального інституційного механізму відіграє важливу роль у поясненні того, чому бідна половина людства страждає від швидкого зниження своєї частки (нині нижче трьох відсотків) у загальносвітових доходах домогосподарств. Може бути з необхідністю доведено те, що добре забезпечені громадяни впливових країн спільно порушують права бідних у світі у величезних масштабах.

Ключові слова: достатній життєвий рівень, Генрі Шу, утиски прав людини, порушення прав людини, економічна нерівність, економічна поляризація, інституційний аналіз, інтеракційний аналіз, Джон Ролз, негативні й позитивні обов'язки, рабство, наднаціональний інституційний режим, Організація Об'єднаних Націй, Загальна декларація прав людини, бідність у світі.

Погге Т. Нарушаем ли мы права бедных в мире?

Аннотация. Нарушение прав человека включает в себя нереализованные права человека и конкретное активное причинное отношение человеческих агентов к такому невыполнению. Эта причинно-следственная связь может иметь интеракционный характер, но он также может быть институциональным, когда агенты сотрудничают в разработке и применении институциональных механизмов, предсказуемо отвратимо вызывающих невыполнение прав человека. Легкодоступные данные свидетельствуют о том, что: а) основные социально-экономические права человека остаются невыполненными почти для половины населения земного шара и б) разработка наднационального институционального механизма играет важную роль в объяснении того, почему бедная половина человечества страдает от быстрого снижения своей доли (ныне ниже трех процентов) в общемировых доходах домохозяйств. Может быть с необходимостью доказано, что хорошо обеспеченные граждане влиятельных стран совместно нарушают права бедных в мире в огромных масштабах.

Ключевые слова: достаточный жизненный уровень, Генри Шу, притеснения прав человека, нарушения прав человека, экономическое неравенство, экономическая поляризация, институциональный анализ, интеракционный анализ, Джон Ролз, негативные и позитивные обязанности, рабство, наднациональный институциональный режим, Организация Объединенных Наций, Всеобщая декларация прав человека, бедность в мире.

Pogge T. Are We Violating the Human Rights of the World's Poor?

Summary. A human rights violation involves unfulfilled human rights and a specific active causal relation of human agents to such non-fulfillment. This causal relation may be interactional; but it may also be institutional, as when agents collaborate in designing and imposing institutional arrangements that foreseeably and avoidably cause human rights to be unfulfilled. Readily available evidence suggests that (a) basic social and economic human rights remain unfulfilled for around half the world's population and (b) the design of supranational institutional arrangement plays a major role in explaining why the poorer half of humanity is suffering a rapid decline in its share (now below three percent) of global household income. A strong case can be made, then, that well-to-do citizens of influential states collaboratively violate the human rights of the global poor on a massive scale.

Key words: adequate standard of living, Henry Shue, human rights deficit, human rights violation, economic inequality, economic polarization, institutional analysis, interactional analysis, John Rawls, negative and positive duties, slavery, supranational institutional regime, United Nations, Universal Declaration of Human Rights, world poverty.